

Velünk élő forradalom?

Avagy mi „történik” itt és most velünk

A kontinuitás, a történelmi folyamatosság kérdése a kádári politika örök dilemmája maradt. A Moszkvában megírt, s 1956. november 4-én elhangzott kormánynyilatkozat még nem zárta ki teljesen a forradalom egyes követeléseinek a vállalását, egyértelműen tagadta azonban a visszatérést a sztálinista kommunista hagyományokhoz, módszerekhez.

Egy rövid hónap leforgása alatt, 1956. december elejére viszont már egyértelművé vált, a berendezkedő hatalom a közelmúlt eseményeit ellenforradalomként ítéli meg, egyben gátlás nélkül elevenítette fel a korábbi totális elnyomást. A következő negyedévben még finomodott, pontosabban leegyszerűsödött a történet hivatalos megítélése, de egészen 1988/89 fordulójáig ez határozta meg a hivatalos politikát. A kontinuitás kérdése innentől kezdve már kizárólag a Rákosi-féle diktatúrához való viszony kapcsán merült fel, vagyis miként lehet annak szocialista „vívmányait” úgy vállalni, hogy ez ne jelentsen azonosulást a „törvénysértésekkel”, leginkább a Rajk-perrel, vagy akár a Kádár-perrel.

Mai nézőpontból, visszatekintve sokkal meghatározóbb viszont az a tény, hogy az egykor a nemzet akarátát, „egységét” kifejező forradalom egy törpe kisebbségtől (demokratikus ellenzék, egykor aktív '56-osok töredéke) eltekintve a társadalom számára nem vált, nem is válhatott hagyománnyá, azaz 1989-ig teljes mértékben a megszakítottság dominált.

Más szóval a forradalom emléke a rendszerváltás hónapjaiban támadt fel, de ez sem ilyen egyszerű, hiszen az ilyen állításhoz tisztázni kellene, hogy valójában mi is volt a forradalom (egyáltalán forradalom volt-e), ez mennyiben azonos a „feltámadt emlékekkel”, vagy esetleg alapvetően másról van szó, s így '89-ben (és azóta is) nem a forradalomra, hanem az azt elfojtó Kádár-rendszerre emlékezünk.

Zavarba ejtő, hogy a megemlékezések szintjén idővel két egymásnak látszólag alapvetően ellentmondó tényező kezdett dominálni: egyrészt a forradalom által megtestesített, legalábbis akkor vágyott nemzeti egység hirdetése, másrészt annak a hangsúlyozása, hogy a forradalom aktív, de akár passzív részesei nem feltétlenül azonos alapról éltek meg a történeteket, saját szerepüket.

'56 annyiban valóban közös volt, hogy a társadalom túlnyomó többsége az addig fennálló uralmi formát egységesen elutasította, s ez akkor is így volt, ha az egyéni motivációk szintjén már valóban lényeges különbségek is lehettek, s voltak is. Ebben nyilvánult meg a „nemzeti egység”, s ezt testesítette meg a maga tömörségével az „Aki magyar, velünk tart” jelszó. Maga az elutasítás tárgya, a kőkemény, totális diktatúra az egyének szintjén jelenthetett eltérő sérelmeket, de ezek azonos töről, a teljes elnyomásból fakadtak.

A társadalom egyik – a történetírás által egyelőre még közelebről meg nem határozott – szegmense, a „sztálinisták” természetesen elutasították ezt az igényt, de az elsőprő többség abban valóban egységes volt, hogy változásokra (s nem egyszerűen változtatásokra) elengedhetetlenül szükség van. A politikailag aktív (gondolkodó) népesség zöme legkésőbb Nagy Imre 1955 eleji bukásával felismerte, hogy még az adott kommunista rendszeren belül is létezhetnek valódi alternatívák, s bármennyire (akár zsigerből) gyűlölte is a rendszert, azt megtapasztalta, hogy micsoda különbség van a Rákosi és Gerő vagy a Nagy Imre névvel fémjelzett (egyaránt „kommunista”) gyakorlat között.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának kongresszusa 1956 februárjában itthon kihúzta Rákosi(ék) lába alól a talajt, s egyre többen gondolták magukban, amit Litván György a törpediktátor képébe is vágott: az egykor oly szeretett pártvezér elvesztette az általa uralt nép bizalmát, mennie kell. A késlekedés (amelyért elsősorban a szovjet pártvezetés volt a felelős), vagyis Rákosi (és garnitúrája) mind súlyosabb, nyomasztóbb tehertétellé vált.

Sőt éppen ez a ragaszkodás a diktátor személyéhez tette egyre inkább világossá, hogy önmagában a menesztése (strukturális változtatások nélkül) már nem megoldás; Déry Tibor éppen ezt vetette fel a Petőfi Kör igazából utolsó lényegi (1956 június végi sajtó-) vitáján. Csakhogy a magyarországi változások, pontosabban változatlanok nem holmi légüres térben zajlottak, s Déry szavait hihetetlenül felerősítette a poznani munkáslázadás.

Vagyis amikor bő fél hónappal később a szovjet pártvezetés végül mégiscsak Rákosi menesztése mellett döntött, akkor ezzel nem oldott meg semmit, csak látszólag jutott Magyarországon lélegzethez, a személyi változtatás önmagában nem ígért semmi újat, pusztán a hatalom elbizonytalanodását jelezte, s mindez a végsőkig kiélezte az elégedetlenséget. Rákosi kiebrudalásáig, vagy a másik oldalról nézve: Gerő kinevezéséig a tét még lehetett a „párt” megújulása”, de a történetek éppen ennek képtelenségét bizonyították.

'56 júniusban már nem nevezhetjük holmi elenyésző kisebbségnek azokat, akik így vagy úgy hangot adtak elégedetlenségüknek, de (a látszatdemokrácia jegyében) eredetileg a hatalom által aktivizált egyetemi ifjúság színre lépése már valóban egyfajta össznemzeti mozgalom kibontakozását vetítette elő. Nem elégedtek meg a „reformkommunisták” követeléseinek (pártdemokrácia, Nagy Imre kinevezése) felerősítésével, hanem egyben arra is igényt tartottak, hogy ezen belül, de akár ezeket meghaladva fogalmazzák meg követelményként a plurális (liberális) demokrácia és a nemzeti függetlenség kritériumait.

A „desztalináció” jegyében a kortársak közül igazából senki sem tudhatta, hogy ez a kettős követelményrendszer összeegyeztethető-e bármiféle kommunista rendszerrel. Ez történészek között még napjainkban is viták tárgyát képezi, de akár joggal, akár ok nélkül: a részeseek mégis hitték, hogy az általuk vágyott parlamentáris demokrácia és a nemzeti függetlenség összeegyeztethető a kommunista rendszer által megvalósított szociális (szocialista) vívmányokkal. Erre a nem is olyan árnyalatnyi különbségre a kortársakkal ellentétben már nincs fülünk, nem érzékeljük a kommunista (ráadásul sztálini típusú) rendszer és a szocializmus közötti (akkori) alapvető különbséget.

Mindebből talán az is következik, hogy a forradalomnak eleve nem volt esélye a sikerre, már az alapjait tekintve szociáldemokrata elképzelés is szétfeszítette volna a kommunista rendszer határait, összeegyeztethetetlen volt vele. Vagyis a forradalomnak ez a szocialista jellege már a maga idejében anakronizmus (korszerűtlen) volt, nem utópia, de mégis megvalósíthatatlan.

Az 1989-es Nagy Imre temetés, tágabban a rendszerváltás, viszont csak látszólag hívta elő a forradalom emlékét, sokkal inkább az azt követő megtorlásról volt szó, egészen konkrétan magának a kádári rendszernek a „temetéséről”, a tagadás révén egy új, demokratikus legitimitás megteremtéséről. Ezzel azonban ki is merült a rendszerváltó forradalmi hevület, maga az átalakulás (ha nem is egy rózsadombi villában, de) már felülről vezényelve a többnyire zárt tárgyalóteremben zajlott.

Valahol ez a rendszerváltás nagyon is hasonlatos volt az 1867-es kiegyezéshez, a korábbi forradalom békés megvalósítása, annak radikalizmusának tagadásával. A politikai osztály megegyezése, amire viszont a társadalom túlnyomó többsége is vágyott, eleve irtózott attól, hogy a demokratikus fordulat erőszakos legyen, megint vér folyjon a pesti utcán. Az antalli szállóige („tetszetek volna forradalmat csinálni”) ilyen értelemben jogos volt, de végeredményét

tekintve hamis (ahogy az 1867-es kiegyezés későbbi kritikája is), hiszen jól-rosszul megvalósultak az évtizedekkel előbbi forradalom célkitűzései. Megvalósíthatatlan maradt viszont mindaz, ami feltehetően már bő harminc évvel korábban is tévképzet volt.

Csak hogy mindebből az következik, hogy a szándékoktól függetlenül október 23-án nem az alapján máig ismeretlen forradalomra emlékezünk, hanem annak maradandó céljait megvalósító, végső soron mégis csak felemásra sikeredett rendszerváltásra. Az alapvető ellentmondás, a folyamatos konfliktushelyzet leginkább abból adódik, hogy az egykor mégiscsak „baloldali” forradalom nem vált, s feltehetően a maga eredeti formájában nem is válhat a „baloldal” hagyományává, szemben a „békés átmenettel”, a kádári „reformok” vélt betetőzésével.

Ennek a következménye, hogy míg a jobboldal egyre inkább az „elsikkasztott”, eredendően „baloldali” forradalommal azonosítja magát, addig a baloldal egy lényegét tekintve mégiscsak „jobboldali” fordulatban keresi az identitását. A két tábor leginkább az fűzi össze, hogy egyik sem vesz tudomást a XX. század két kimagasló eseménye között eltelt harmad évszázadról, a „kádárizmusról”.

Ha szigorúan vesszük, akkor ez valahol mégiscsak tudathasadásos állapot, ami a szimbólumok szintjén már 1989-ben is látható volt, ahogy a „Köztársaság kikiáltásának” a napja egy volt pártkatoná vezényletével ugyanúgy települt rá a forradalom évfordulójára, mint 1949 után a sztálinista magyar alkotmány Szent István ünnepére.

Ettől azonban a képlet nem lesz egyszerűbb, a helyzet kevésbé bonyolult. Mert mondhatjuk, akár követelhetjük is, hogy el a kezeket a forradalom emlékeitől (akár munkanappá is nyilvánítható október 23.), de valójában mégiscsak a forradalom emlékezetéből kinövő mai demokráciánk a tét. S ez, megélt fogyatékoságai már nem varrhatók az 1989-ben jobblétre szenderült Kádár János és kommunista rendszere nyakába. Mert valóban „nem tetszettünk”, de nem ez a baj, hanem, hogy pártállástól függetlenül nem húztunk markáns cezúrát a volt diktatúra és az ’56-ból eredő demokrácia közé, hagytuk belenőni, velünk élni. Folyamatossá váltunk.

2006. október 23-a tehát legkevésbé az 50 évvel korábbi forradalomról, annak emlékére szólt, hanem a napi politika mellett – szándéka szerint is – sokkal inkább a rendszerváltás kritikáját kívánta megfogalmazni. A jobboldal (akár a parlamentarizmussal szemben) az igazi, a „népi” demokráciát és a szocializmus vívmányait kéri számon, miközben a baloldal kitart a polgári demokrácia és a vele összenőtt piacgazdaság következetes megvalósítása mellett.

Politikai elemzők szerint a választók egyharmada „megingathatatlan” baloldali, s hasonló arányt képvisel a jobboldal is. Természetesen alapvetően érzelmi alapon, de ennek leginkább meghatározó eleme a másik fél démonizálása: a kommunisztázás és a fasisztázás. A politikai osztály mára ennek foglyává vált, a kilépés ebből a körből, vagy másik lehetőségként a szavazók „lázáda” radikálisan átrajzolhatja Magyarország politikai térképét, aminek következményei (egyelőre?) kiszámíthatatlanok, s leginkább éppen ez a tény konzerválja a mai helyzetet.